

Заходи запобігання та протидії домашнього насильства: український досвід в міжнародному контексті

Наукова стаття присвячена комплексному дослідженню вітчизняного досвіду запобігання та протидії насильству в сім'ї в міжнародному контексті з метою визначення заходів його подолання. Зазначено на необхідності запозичення позитивного міжнародного досвіду боротьби з цим негативним світовим явищем і здійснення таких заходів: аналіз відповідності національного законодавства в сфері профілактики та протидії насильству в сім'ї міжнародним стандартам; прийняття державних стандартів у сфері боротьби з насильством в сім'ї; активізація підтримки роботи «гарячих ліній», вдосконалення функціонування притулків та центрів допомоги жінкам, які стали жертвами насильства в сім'ї; здійснення коригувальних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї через підготовку кадрів для такої роботи і залучення громадських організацій; розробка і реалізація навчальних програм з формування ненасильницьких моделей поведінки серед дітей і молоді навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Ключові слова: насильство в сім'ї, профілактика, протидія, міжнародний досвід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини, яка завдає шкоди найціннішим благам людини – честі та гідності, здоров'ю та життю є домашнє насильство, наявність якого має не локальний, а всесвітній характер.

Протягом тривалого часу в Україні проблема домашнього насильства активно не обговорювалася. Будь-яке втручання у сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалося порушенням таємниці приватного життя та категорично не припускалося.

Відповідно до результатів соціологічного опитування у 2018 році компанією GfK Ukraine на замовлення «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні» – спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН в Україні щодо насильства в українських сім'ях – до 44% застосовувалось насильство в сім'ї протягом життя (30% у дитячому віці й половина дітей стикалися з ним і в дорослому житті); 33% жінок та 23% чоловіків стикалися з насильством у дорослому віці, а у дитячому віці 34% чоловіків та 27% жінок. Більше 70% жертв насильства ні до кого не звертались за допомогою, решта переважно звертались до інших родичів, а лише 10% звертались по допомогу до правоохоронних органів.

Таким чином, виняткова актуальність та необхідність комплексного дослідження запобігання та протидії домашнього насильства зумовлена необхідністю вироблення концептуальних підходів його подолання шляхом адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичною основою для проведення наукового дослідження стали дослідження як вітчизняних науковців: М. Ануфрієва, А. Блага, Ю. Булова, В. Голіна, Ф. Думко, І. Жеребний, І. Жилинкова, О. Коломoeць, Л. Колпакова, С. Коталейчук, К. Левченко, А. Ноур, З. Ромовська, О. Руднева, так і зарубіжних: Джейн Коннорс, Ребека Кук, Ребека Севал, Ендрю Бернес, Хилка Пиетіле, Катаріна Бартлет.

Метою статті є дослідження правової природи запобігання домашнього насильства на національному та міжнародному рівнях та вироблення заходів його протидії.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- проаналізувати законодавство України, міжнародні стандарти у сфері запобігання домашньому насильству;
- з'ясувати правову природу домашнього насильства;
- охарактеризувати шляхи протидії домашнього насильства європейських держав;
- виробити заходи протидії домашнього насильства в Україні шляхом запозичення позитивного міжнародного досвіду боротьби з цим негативним явищем, зокрема світової нормативної бази та інституту відповідальності за його вчинення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Нормами міжнародно-правових актів закріплено заходи запобігання та протидії домашнього

насильства, які знайшли своє відображення у нормативних положеннях національного законодавства, яке враховує міжнародні стандарти, що підтримують постраждалих від сімейного насильства.

У ст. 16 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульської конвенції № 210) передбачено, що держави-учасники зобов'язані вживати заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у всіх питаннях, що стосуються шлюбу і сімейних відносин [1].

Підтримка жертв, які зіткнулися із домашнім насильством, передбачає забезпечення повного захисту з боку правоохоронних органів та надання медичних, юридичних, соціально-побутових послуг в кризових центрах тощо.

Україна першою серед країн СНД на законодавчому рівні прийняла нормативно-правові акти, які присвячені захисту членів сім'ї від проявів домашнього насильства, а саме Закони України «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про запобігання та протидію домашньому насильству» тощо.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (втратив чинність), передбачав систему спеціальних заходів з попередження домашнього насильства, зокрема офіційне попередження про неприпустимість вчинення домашнього насильства; узяття на профілактичний облік і зняття з нього членів сім'ї, що здійснили домашнє насильство; проходження корекційної програми; захисний припис; видача захисних ордерів; створення спеціальних закладів для жертв домашнього насильства, центрів медичної та соціальної реабілітації, кризових та моніторингових центрів тощо.

Водночас, законодавчо не було передбачено механізму реалізації заходів з попередження домашнього насильства, адже не було закріплено переліку закладів і служб, покликаних захищати осіб, які потерпіли від насилля в сім'ї, не було передбачено механізму державного фінансування спеціальних закладів для жертв домашнього насильствустанов тощо.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачено, що до особи, яка вчинила домашнє насильство (кривдника) може бути встановлено спеціальні заходи протидії домашньому насильству, до яких належать:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника (вноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України);
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника (видається судом);
- 3) узяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи (здійснюється уповноваженими підрозділами органу Національної поліції України);
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників (відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування) [2].

Окрім цього, законом передбачено можливість винесення термінового заборонного припису стосовно житлового приміщення, яке належить винятково кривднику, за умови, що таке житло є місцем спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника. При цьому органи Національної поліції наділяються повноваженнями щодо здійснення виселення кривдника з житлового приміщення, якщо кривдник відмовляється добровільно його залишити.

Профілактичними засобами відповідно до національного законодавства у сфері запобігання домашнього насильства є узяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, який здійснюється уповноваженими підрозділами органу Національної поліції України та направлення кривдника на проходження програми для кривдників (відповідальними за виконання таких програм є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування).

Такий захід здійснюється з метою контролю за поведінкою кривдника та недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням кривдником тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства.

Що стосується застосування домашнього насильства щодо дітей, то Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» передбачено функціонування притулків, служб у справах дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка) для дітей від 3 до 18 років, які опинилися в складних життєвих обставинах, в тому числі для дітей, які постраждали від різних форм насильства [3].

Практика вилучення дітей із сім'ї має світовий характер, зокрема В. С. Харламов вказує на те, що досвід вилучення особи, що здійснила домашнє насильство, з сім'ї затосовують такі європейські країни, як Іспанія, Австрія, Нідерланди, Швеція, Чехія, Франція, Німеччина та інші [4, с. 40].

Г. Ісмуханова вказує, що у Франції протидія домашньому насильству розпочалася у рамках Національної державної програми щодо боротьби з насильством жінок і з подружнім насильством у зв'язку з прийняттям Закону Франції «Про посилення попередження і покарання за насильство в сім'ї або у відношенні неповнолітніх». Законодавством Франції передбачається можливість суддів у справах сім'ї видавати спеціальні постанови, які забезпечують безпеку жертв сімейного насильства, які дають змогу жінці, яка стала жертвою насильства у сім'ї, змінити місце проживання або вилучити чоловіка із місця проживання [5].

Враховуючи позитивний досвід США, на сьогодні набуло популярності в світі вступ чоловіків до громадських організацій, які борються із домашнім насильством. Вплив на чоловічу активність мала «Кампанія білої стрічки», яка була започаткована в Канаді у 1991 році і на сьогодні діє в понад 60-ти країнах світу та символізує намір чоловіків ніколи не чинити насильства проти жінок, не сприяти йому, не залишатися байдужими до цієї проблеми [6].

В Україні «Кампанія білої стрічки» активізувала свою діяльність у 2017 році, з моменту прийняття закону щодо криміналізації домашнього насильства. Серед заходів громадської організації «Біла Стрічка Україна»: загальнонаціональна інформаційна кампанія «Любиш – не бий». Соціальний проект SAY, спрямований на боротьбу з насильством над жінками, привернення уваги до цієї проблеми та інформування постраждалих про кризові центри, де надається допомога фахівців.

На противагу цьому, зауважує Фриц Зайфферт, особливістю політики Німеччини у сфері протидії домашньому насильству згідно Закону «Про захист від насильства в сім'ї» є орієнтація на вилучення особи, що здійснила насильство у сім'ї, з родини за наказом поліції на строк до 10 днів [7, с. 21].

Протидії домашньому насильству у Німеччині, акцентує увагу Р. Д. Шарапов, сприяє функціонування серед підрозділів кримінальної поліції відділів уповноважених у справах про домашнє насильство, які розглядають справи про вчинення насильницьких дій в сім'ї. Це пов'язано з тим, що вказані працівники проходять підготовку у сфері протидії домашнього насильства та можуть ефективно провести розслідування, виявити обставини вчинення факту насильства у сім'ї та прийняти рішення у справі, а також налагодити контакт із жертвою та кривдником [8, с. 15].

Окрім цього, А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова вивчаючи міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству акцентують увагу на тому, що у Німеччині наявна заборона входження до свого будинку (квартири), неможливість перебування біля будинку ближче ніж на відстань, що встановив суд, обмеження контактів з дітьми, жінкою, іншою особою, що стала жертвою насильства в сім'ї, заборона наближення до потерпілих осіб, зустрічі з ними і намагання контактувати з ними, використовуючи мобільні та інші способи зв'язку [9, с. 56].

Проте, згідно з законом Німеччини «Про побутове насильство», потерпілій особі надається право правової претензії на виділення квартири. Тобто, у разі заподіяння фізичної шкоди здоров'ю або обмеження свободи, і, за певних умов, у разі виникнення загрози такого порушення суд може зобов'язати кривдника звільнити квартиру незалежно від того, в шлюбі партнери чи ні; навіть власник квартири або єдиний квартирнаймач, орендар який вчиняє насильство може бути примусово відселений від жертви.

Одним із нововведень вітчизняного законодавства, яке запозичене із практики європейських держав є законодавче закріплення поняття «обмежувальний припис стосовно кривдника», який визначається як встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи.

У Польщі з метою подолання проблеми домашнього насильства, вказує Д. І. Йосифович запроваджено процедуру «блакитних карток», суть якої зводиться до того, що у разі фіксації факту домашнього насильства працівник поліції застосовує цю процедуру.

Спочатку працівник поліції заповнює бланк «А», де описує особливості вчиненого діяння, а пізніше здійснює перевірки та відкриває провадження стосовно вчинення домашнього насильства.

Бланк «В» містить інформативні дані щодо того, кого вважають кривдником, які виділяють форми домашнього насильства згідно з нормами законодавства, права жертви, обставини притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене діяння, вказуючи на обов'язковість подання заяви особою до поліції. Цей бланк має блоки, де необхідно заповнити інформацію про послідовність вчинення домашнього насильства та особливостей цих дій; дані організацій, куди може звернутися особа за допомогою. Бланк «В» надає особі вичерпну інформацію щодо насильницьких дій кривдника та створює відчуття безпеки, забезпечуючи можливість прийняття рішення щодо застосування відповідальності до кривдника у разі необхідності [9, с. 387–388].

Окрім цього, зауважує Д. І. Йосифович блакитні карти «С» та «D» заповнюють члени міждисциплінарної комісії щодо осіб, які підозрюються у тому, що вчиняють домашнє насильство або є його жертвою та містять індивідуальні плани заходів для допомоги вказаним особам. Закінчення процедури оформляється протоколом, який підписує керуючий міждисциплінарної комісії [10, с. 389–390].

Упродовж 2018 року в Україні аналіз ситуації щодо порушення прав у зв'язку із домашнім насильством здійснювався з урахуванням статистичних даних, звернень громадян, що надходили до Уповноваженого з прав людини, а також моніторингу судової практики.

Варто зазначити, що до 2018 року суттєвим недоліком системи протидії та запобігання домашньому насильству в Україні було недостатнє впровадження концепції насильства в сім'ї в кримінально-процесуальне законодавство України, проте з набуттям чинності Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» ситуація суттєво змінилася.

Хоча, і надалі, основною проблемою у сфері попередження домашнього насильства залишається відсутність дієвої системи перенаправлення та спільних дій у випадку виявлення факту насильства щодо жінки або чоловіка представниками структурного підрозділу, відповідального за реалізацію державної політики щодо попередження домашнього насильства, служби у справах дітей, центру соціальних служб для сім'ї.

Разом з тим, Міністерство юстиції в Україні пропонує запровадження «сімейних радників», діяльність яких повинна бути спрямована на забезпечення захисту прав громадян у сфері сімейного права, в тому числі і тих, хто стали жертвами домашнього насильства.

Сімейні радники за підтримки юристів, надання безоплатної правової допомоги, фахівців державної виконавчої служби, психологів, співробітників Національної поліції України та інших органів державної влади допомагатимуть фізичним особам отримувати інформацію з питань сімейного права та захищати їхні права та інтереси.

Висновки. Проаналізувавши міжнародний практику діяльності органів державної влади та громадських організацій щодо запобігання та протидії домашнього насильства доцільно Україні запозичити позитивний досвід боротьби із цим негативним світовим явищем та здійснити такі заходи:

- проаналізувати відповідність національного законодавства у сфері запобігання та протидії домашнього насильства міжнародним стандартам й на основі отриманих результатів внести зміни до законодавства щодо попередження, протидії та надання послуг жертвам домашнього насильства;

- на національному рівні прийняти державні стандарти у сфері протидії домашньому насильству;

- органам державної влади у сфері протидії домашнього насильства:

- здійснювати попереджувальну роботу у сфері протидії домашньому насильству;

- активізувати підтримку роботи «гарячих ліній»;

- удосконалити функціонування притулків та центрів допомоги жінкам, які стали жертвами домашнього насильства;

- на місцевому рівні органам державної влади:

- забезпечити можливість впровадження корекційних програм для осіб, які вчинили домашнє насильство;

- здійснювати підготовку кадрів для функціонування корекційних програм особам, які вчинили домашнє насильство;

- залучення громадських організацій, які здійснюють свою діяльність у сфері протидії домашньому насильству для реалізації функціонування програм корекції особам, які вчинили домашнє насильство;

- навчальним закладам усіх рівнів акредитації розробити та запровадити навчальні програми щодо формування ненасильницької моделі поведінки серед дітей та молоді.

Джерела та література

1. Шіфер Хіларі. Посібник для парламентарів щодо застосування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція) / Х. Шіфер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://website-space.net/documents/19879/730532/HandbookParliamentarians_UA.pdf/9d0d9152-0bd5-406b-90f0-a220414b60a0.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. із змінами та доп. // Відом. Верх. Ради України. – 2018. – № 5. – Ст. 35.
3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. із змінами та доп. // Відом. Верх. Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.
4. Харламов В. С. Институт охранного ордера в зарубежном законодательстве как инструмент защиты личности от внутрисемейного насилия / В. С. Харламов // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2014. – № 1. – С. 34-40.
5. Исмуханова Г. Обзор международного опыта по профилактике насилия и жестокого обращения в отношении детей и семей в рамках программы «Равенство перед законом: доступ к правосудию Центральной Азии» / Г. Исмуханова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.balakkk.kz/sites/default/files/upload/files/B0.pdf>.
6. Domestic violence and abuse: new definition / Home Office. Published 26 March 2013. // [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.gov.uk/domestic-violence-and-abuse/>
7. Зайфферт Фриц. Борьба с насилием в социальной среде – «домашнее насилие» и защита жертвы / Ф.Зайфферт. – Ainring: ВРФИ, 2013. – 30 с.
8. Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве / Р. Д. Шарапов. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
9. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін.; за заг. ред. А. О. Галай. – К.: КНТ, 2014. – 160 с.
10. Йосифович Д. І. Попередження насильства в сім'ї: досвід Республіки Польща / Д. І. Йосифович // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 384–391.

Старчук О. Меры по предупреждению и противодействию насилию в семье: украинский опыт в международном контексте. Научная статья посвящена комплексному исследованию отечественного опыта предотвращения и противодействия насилию в семье в международном контексте в целях производства мер его преодоления. Указано на необходимости заимствования положительного международного опыта борьбы с этим негативным мировым явлением и осуществление таких мер: анализ соответствия национального законодательства в сфере профилактики и противодействия насилию в семье международным стандартам; принятие государственных стандартов в области борьбы с насилием в семье; активизация поддержки работы «горячих линий», совершенствование функционирования приютов и центров помощи женщинам, ставшим жертвами насилия в семье; осуществление корректирующих программ для особ, совершивших насилие в семье через подготовку кадров для такой работы и привлечение общественных организаций; разработка и реализация учебных программ по формированию ненасильственных моделей поведения среди детей и молодежи учебных заведений всех уровней аккредитации.

Ключевые слова: насилие в семье, профилактика, противодействие, международный опыт.

Starchuk O. Measures for Prevention and Combating Domestic Violence: Ukrainian Experience in the International Context. The research is devoted to a comprehensive analysis of the domestic experience of preventing and combating domestic violence in an international context in order to identify the measures to overcome it. The author points to the necessity to borrow positive international experience in combating this global evil and to take the following measures: analysis of the compliance of national Ukrainian legislation in the field of prevention and combating domestic violence with international standards; adoption of state standards in the field of combating domestic violence; implementation of corrective programs for the perpetrators of domestic violence through training of the professionals for such work and involvement of NGOs; development and implementation of training programs for the formation of nonviolent behavior patterns among children and young people at educational institutions of all levels of accreditation.

Key words: domestic violence, prevention, counteraction, international experience.